

Est.1994

JCL

Journal of the College of Languages

Open Free Access, Peer Reviewed Research Journal

<http://jcolang.uobaghdad.edu.iq>

P-ISSN: 2074-9279

E-ISSN: 2520-3517

2019, No.(40)

Pg.1-24

דעותיהם של הסופרים והמבקרים העבריים על עתידם של היהודים לפי
כתבותיהם בשלהי המאה ה-19 ובתחילת המאה ה-20

**The vision of Hebrew writers and critics of the future of the
Jews in their writings at the end of the 19th century and the
beginning of the twentieth century.**

Asst. Prof. Jasim Rashid Hulu (PH.D.): Jasimr.Hulu@gmail.com

University of Baghdad, College of Languages, Department of Hebrew Language

(Received on 1/10/2018 – Accepted on 6/11/2018 – Published on 2/6/2019)

Abstract

It is very known how great is the role of the Jewish writers in the system of the Zionist movement. The movement relied on writers and writers to carry out their programs, especially those pertaining to the creation of a "national homeland" for Jews. Most Jewish writers sang of Palestine even though they were not born there.

On such a basis, we have followed closely the writings of writers, critics and others by the end of the nineteenth century and the beginning of the twentieth century. We found that these writings are based on one common question: What is the fate of the Jewish people?

Most of these writings were accompanied by Theodor Herzl's project of establishing a Jewish state in Palestine. Therefore, these writers and critics began to intensify their efforts on the importance of the establishment of that state and painted a negative image of the phenomenon of integration in European societies and suggested solutions against that phenomenon of integration, and recommended to join the Zionist catch and its future project.

Key words: Future, Jews, writers, critics, Zionist movement.

**דעותיהם של הסופרים והמבקרים העבריים על עתידם של היהודים לפי
כתבותיהם בשלהי המאה ה-19 ובתחילת המאה ה-20**

מאת: עוזר לפרופ' ד"ר: ג'אסם רשיד חלו

אוניברסיטת בגאד

פקולטת השפות

מחלקת השפות העברית

הקדמה

העיון הזה מתעניין בנושא חקר עתידם של היהודים בכתבי הסופרים והמבקרים היהודים בתקופת שלהי המאה ה-19 ובתחילת המאה ה-20. הכותבים האלה התמקדו בשאלת גורלם של היהודים, וביחוד אלה שהתבללו בחברות האירופיות.

הסופרים היהודים היו חלק כל כך חשוב מהישות הציונית והם עבדו בכל כוחם לשרת את תוכנותיה של הציונות, וביחוד בתקופת חייו של תיאודור הרצל ואחריו. רוב הסופרים היהודים כתבו רוב יצירותיהם שדנו בשאלת המדינה היהודית, וביחוד המדינה היהודית בפלסטין.

על כן כתבתי את המחקר הזה כדי שיהיה אמצע חשוב לדעת אופי כתיבתם של הסופרים והמבקרים היהודים בשאלת הקמת המדינה היהודית בתקופה שבין שלהי המאה ה-19 ותחילת המאה ה-20. חלקתי המחקר לכמה סעיפים לפי כתיבתם של הסופרים האלה, ולפי תקופת הכתיבה שלהם.

מילות מפתח: עתיד, היהודים, סופרים, מבקרים, התנועה הציונית.

חשיבות המחקר: חשיבות המחקר נובעת מעצם העיסוק בחקר עתידו של (העם היהודי) לפי כתיבתם של הסופרים והמבקרים היהודים באירופה בתקופה שהיא: שלהי המאה ה-19 ותחילת המאה ה-20. לאחר בדיקת את הכתבים האלה אנו יכולים לדעת אופי היחס שבין הכותבים האלה והתנועה הציונית.

מטרות המחקר:

1. לדון בנושא חקר עתידם של היהודים שהתבללו בחברות האירופיות.
2. לשפוך את האור על היחסים שבין הסופרים היהודים והתנועה הציונית.
3. ידיעת תפקידם של הסופרים היהודים בשאלת הקמת המדינה העתידית של היהודים בתקופה מסוימת.

שיטת המחקר: שיטת המחקר היא אנליטית, ולרוב היא אנליטית סמיוטית, מפני שאנו מטפלים בניחות תמונות שגדושות בסמלים ורמזים וכוללות השראות למשוך את הקוראים ולהשתלט על רגשותיהם.

חומר ואובייקט: בעבודת מחקר זו, שפכתי האור על יצירותיהם של כמה סופרים ומבקרים יהודים בתקופה כל כך חשובה שהיא לפני הקמת (מדינת ישראל).

במחקר זה השתמשתי בכמה יצירות של סופרים ומבקרים יהודים חשובים. ולרוב היו ספרים או מאמרים שנתפרסמו בכמה ספרים או כתבי עת יהודים, באירופה ובפלסטין.

דעותיהם של הסופרים והמבקרים העבריים על עתידם של היהודים לפי כתבותיהם בשלהי המאה ה-19 ובתחילת המאה ה-20

מבוא:

סוף המאה התשע-עשרה וראשיתה של המאה העשרים שימשו שעת כושר של ממש לסיכום הישגיה של התקופה החולפת ולתחזיות לקראת דמותה ומהלכה הצפוי במאה החדשה. נוהג זה לעריכת מאזן של הישגי מאת השנים שחלפו ולניבוי העתיד לקראת השנים הבאות,

האופייני לסיכומים ולמאמרים הפובליציסטיים שנתפרסמו באותם ימים באירופה, נקלט בדרך הטבע גם בכתבי-העת העבריים על הז'אנרים השונים שבהם, הן בעיתונות היומית והשבועית והן בירחונים ואף בספרי השנה.⁽¹⁾

מאמרי הערכה ודברי סיכום כגון אלה התייחסו לממצאים מתחומים שונים ומגוונים, אם בנידון ההישגים המרשימים של מדעי הטבע והמדעים המדויקים, ואם מבחינת האמצעות הטכנולוגיות המהפכניות ששינו את איכותה של רמת החיים, בראש ובראשונה באירופה המערבית. תמורות משמעותיות הורגשו בעולם ההגות מפאת הזרמים והמגמות השונים ואף הספרות זקפה פה ושם לזכותה הישגים מרשימים של שיטות הבעה חדשות, לעתים אף נועזות, של שינוי ערכין.⁽²⁾

א. מאזנים ותחזיות במפנה הזמנים

הסקירות המסכמות הללו הצטיינו בדרך כלל במגמתן המעודדת, כשהן מרימות על נס את ההישגים המרשימים המשפרים בצורה משמעותית את תנאי החיים והמביאים לידי התחדשות רעיונית נועזת. לעומת זאת אפשר להבחין בכמה מהן גם קו ביקורתי-תוכחתי המצביע על גילויי נסיגה וירידה של תרבות אירופה וערכי המוסר שלה.

בתחומה של הפריודיקה העברית לסוגיה ניכרת נטייה לשילוב ענפים והיבטים שונים ומגוונים שהם שלבים טבעיים של אותו מצעד הישגים. אשר לדיון במעמדה של הספרות העברית החדשה, הוא מופיע כאחד הרכיבים בלבד בתוך המכלול כולו. ברובן נדון גם מעמדו הקיומי של העם היהודי, וזאת במדינות אירופה בלבד, במערבה ובמזרחה, ללא התייחסות להתערותו ולהתרחבותו של המרכז היהודי בארצות הברית במאה החולפת. רק באורח עמום ומרומוז נדונות בהקשר זה מגמות התחייה הלאומית ברוח הציונות המדינית ומעמדה של התרבות העברית.⁽³⁾

סקירות מסכמות כגון אלה מושתתות מעיקרן על התבוננות במכלול ענפי החיים והמחשבה והן לא נועדו מלכתחילה לדיונים הממוקדים בחידוש פני הספרות העברית בלבד, בעיות חברה

וספרות מתלכדות כאן לעתים למסכת אחת, ומחברי הסקירות מביאים בחשבון בהערכותיהם צירופי גורמים מתחום החברה, המדע והספרות גם יחד.⁽⁴⁾

הדיון בסיכומים אלה של הישגי המאה החולפת או נסיגותיה ומחדליה חייב להביא בחשבון לא רק את הדברים שנכתבו ונתפרסמו בגבול הכרונולוגי המדויק, אלא גם את ההבחנות החלקיות והמקוטעות שבדרך אגב, שהחלו להתגבש ולהופיע בכתבי-העת ומחוצה להם כבר החל מתחילת העשור האחרון של המאה התשע-עשרה.

התבטאויות כגון אלה בהקשרים שונים משמשות לעתים עדות מהימנה לתחושת התמורות מצד נציגי המשמרות החדשות המופיעות בספרות העברית החדשה ולמידת רגישותם כלפי העבר וכלפי העתיד גם יחד.⁽⁵⁾

ב. המאה התשע-עשרה בראי 'ממזרח וממערב' וסביבין

רוחו של עידן שלהי המאה התשע-עשרה מרחפת על פני "ממזרח וממערב", ה"ירחון לחכמה ולספרות" בעריכתו של מבקר הספרות ראובן בריינין.⁽⁶⁾

אין הוא מסתפק בכינון במה לטיפוח התחדשותן של המחשבה היהודית והספרות העברית בלבד אלא הוא מתכוון להביא בפני הקורא העברי גם עיונים ודיווחים על המתרחש בתחום מדעי הטבע והמדעים המדויקים.

כך עולה מתוך הבטחתו בפתח ירחונו, התופסת את המרובה: "נביא ספרים, מאמרים והשקפות בכל ענפי המדעים כמו חכמת הטבע, חכמת הרפואה ושמירת הבריאות, תורת החיים, חכמת החימיה ועבודת האדמה, תורת האדם וחכמת הנפש, חכמת החברה, תולדות התרבות והפילוסופיה המדעית."⁽⁷⁾

אכן, בריינין השתדל לקיים את הבטחתו זו ופרסם ב"ממזרח וממערב" גם מאמרים מקצועיים מסכמים בכמה מאותם ענפי המדעים, שהזכירים בהכרותו זו. עם זאת חתר לקראת איזון נאות בין המתחדש בעולם המדעים לבין המתרחש בעולם היהודי בתחום הבעיות

הקיומיות שעמד בפניהן וסוגיות התחדשותה של הספרות העברית בת-הזמן ותרבותה, כלשון הצהרתו:

"חוקרינו וסופרינו צריכין למצוא פשר נאמן בין ההתפתחות הכללית של האנושות ובין ההתפתחות של עצמיות אומתנו האמתית וסגולותיה המיוחדת לה לבדה".⁽⁸⁾

המודעות לתמורות הרוחניות המתרחשות במערב-אירופה בתחום ההגות והספרות בשלהי המאה, מבצבצת ועולה מתוך הגיגיו של בן-יוסי, הוא מ"י ברדיצ'בסקי הצעיר, המובאים במאמרו "להיות או לחדול" שנתפרסמו מעל דפי החוברת הראשונה של "מזרח ומערב" בשנת 1894.⁽⁹⁾

אגב תיאור המבוכה של הצעיר מישראל השואל לנתיבות עולם נוכח התמורות הללו קובע בן-יוסי בהתפעמות: **"כל מי שהרגשתו לא קתה הנהו מרגיש את התסיסה העזה בחיי אירופה שאחריתה מי יודע".**⁽¹⁰⁾

בהקשר זה הוא מעלה כמופת את דמותו של פרידריך ניטשה, אשר ספריו **"יפלוסו להם נתיב בלבות בני האדם"** וקובע בהשתאות, כי **"הרוח החדש אשר יצא מבית מדרשו, של ניטשי וסיעתו הולך וגדול".**⁽¹¹⁾

כן הוא מתפעל מ"הרוח החדשה הנושבת מצפון" בדמותו של המחזאי הנורבגי איבסן, מבקרה החריף והמסעיר של תרבות אירופה בתחומה של הספרות, אשר יש מנסים להתעלם מ"יצירי חזיונותיו". לעומתם הוא, בן-יוסי, בדעה אחת עם "המוחות המסוגלים לחשוב מחשבות" הגורסים, כי "איבסן זה שקול כנגד רבים המחזיקים במעוז הקולטורה האירופית".⁽¹²⁾

כעבור חמש שנים מאז גילויי התרשמותו זו מניטשה ואיבסן המשיך ברדיצ'בסקי לבטא ביתר שאת מעל דפי אותה אכסניה את התרשמותו המועצמת מגילויי התמורה הרוחנית המתרחשת באירופה על סף המאה החדשה:

"הימים האלה המה ימי המהפכות הגדולות והמרידות הרוחניות המטביעות את מטבעתן על האדם ומלואו, על הציבור והחברה, על עם כולו ודור שלם, ימים המשנים את ערכי

החיים הפנימיים והחיצוניים מקצה אל הקצה, והכל משתנה ומקבל תוך חדש וצורה חדשה לגמרי, כאילו יברא "אדם חדש" לפנינו ונשמה חדשה באפו".⁽¹³⁾

באותה חוברת ראשונה של "ממזרח ומערב" קיבלה התפעלות ערטילאית זו של ברדיצ'בסקי תימוכין ממאמרו העיוני של דוד ניימרק על תורתו של ניטשה בדבר ה"האדם העליון". אף כאן, במסגרת הדיון השקול והענייני של משנתו, קבע המחבר בפסקנות:

"רוחו של ניטשה צררה בכנפה את כל הדור הצעיר ותלבש צורות שונות בשיריו, סיפוריו, תזיונותיו וכל ילידי רוחו, ואין לך מקצוע אחד שבעולם המחשבה והמעשה שלא תמצא בו רישומי השיטה החדשה הזאת, כי היא התפשטה בכח נפלא, בו יגבר כל רעיון חדש, שמקורו ברוח העת".⁽¹⁴⁾

כתרים לאיבסן, כנציגה הייחודי של ספרות אירופה בשלהי המאה, קשר גם נתן בירנבוים. במאמר, שתורגם לעברית ושהתפרסם אף הוא ב"ממזרח ומערב", מחפש בירנבוים סמיכות פרשיות בין המצע הרעיוני של מחזותיו לבין מוסר היהדות.⁽¹⁵⁾

אמנם הוא אינו מתעלם כלל מן העובדה שאיבסן שלל את "המוסד", את "החברה", "החמלה ואת החובה", אך ביסודו של דבר הוא משתדל להוכיח, כי אכן קיימת קרבה בין טיעונו של איבסן הנורבגי לבין עקרונות המוסר של היהדות, שכן "המהפכה אשר אליה תשאף נפש איבסן היא ההתקוממות המוסרית-היהודית נגד כל מרות ואדנות".⁽¹⁶⁾

קולות זהירים ומאופקים יותר נוכח התמורות המדעיות והרוחניות שנתרחשו בשלהי המאה באירופה נשמעו מעל אותה במה מדברי צבי הרמן שפירא. שפירא, מחובשי בית המדרש וממשכילי רוסיה שנמשך אל מערב-אירופה ושיצאו לו מוניטין בעולם האקדמי והמדעי בתחום המתמטיקה, היה אף הוא מודע באותם ימים להישגי המדעים של זמנו. עם זאת, קרא בחיבורו העברי "חכמים, היזהרו בדברכם" לנהוג בכך מידת מתינות.⁽¹⁷⁾

בנימה פאתטית ובעברית נמלצת מבית מדרשה של ספרות ההשכלה, גולל שפירא בפני קוראיו את החיזיון המרהיב של הקדמה המדעית, לגילויה הטכנולוגיים המופלאים, שהושגו בסוף המאה החולפת:

"דורנו זה דור דעה וחכמה, דור חרושת המעשה, דור מסלות הברזל ואניות הקיטור. מקצה הארץ ועד קצהו נטויים קווי הטלגרף וטלפון. אור השמש וכח החשמל אנחנו צוברים ומאספים ושמים בכלי כאיש הדולה מים מגב. אנחנו מדברים וקולנו נשמע מקצה הארץ ועד קצהו. דברים נפלאים ומפליאים את רואיהם ואם שומעיהם... חכמות שלמות קמו ויעמדו לעיניו ויתפתחו תחת ידינו ויפיצו אור חדש על הרבה מקצועות הנפלאים ממנו מתמול שלשום".⁽¹⁸⁾

עם זאת, כאמור, הסתייג שפירא מעמדותיהם של שאר המשתתפים בירחון והזהיר מפני גילויי יהירות וכפירה העולים נוכח ההישגים המופלגים והמרהיבים הללו של המדעים, וקרא ברוב רגש שלא להתנער מכל הערכים ולסתור "את כל אשר בנתה לו הקבלה והמסורת".⁽¹⁹⁾

התרעה מסוג זה עולה גם ממכתב מריר שכתב לבריינין שבו הוא אומר במורת רוח: "ומה אומר ואדבר על הנביאים שופנהויער, טולסטוי וניטשה???" המהם, מחולמי חלומות ומשוגעים, תביא חיים לישראל???"⁽²⁰⁾

מידע תמציתי, ממזין ומרוכז, על הישגי המדעים המדויקים במאה החולפת תוך גילוי התרוממות הרוח והתפעלות מפליגה, מצויים בסקירתו של משה נחמן סירקין, לימים מהנדס וסופר, הפוקד במאמריו ובסקירותיו את כתבי-העת העבריים.⁽²¹⁾

בחיבורו "על מפתן מאת העשרים" נסתייע סירקין כהודאתו במידע מקצועי שמצא בכמה חוברות ומאמרים ברוסית על נושא זה. אכן מאמרו משופע בחומר אינפורמטיבי על החידושים והאמצעות בתחומים שונים- קיטור, רכבות, רפואה, כימיה, ייצור מתכת, מכונות, חשמל וענפים טכנולוגיים נוספים, תוך פירוטים המקצועי בלשון השווה לכל נפש.

בין השיטין של מידע פרטני זה משלב סירקין את תגובותיו הנרגשות. הוא קובע בסיפוק כי "ירושא רבה ועשירה השאירה לנו המאה הי"ט ותשנה את פני חיינו מן הקצה אל הקצה". הוא מתפעל מ"סגולות החמדה אשר רכשנו לנו משנות המאה הנוכחית, הנוטה כעת לערוב", וקובע ברוב רגש כי החידושים הללו, רובם ככולם, "ישאו חותם רצון ועונג, יתנו כבוד וגודל להתקופה הזאת".⁽²²⁾

כן הוא מאמין אמונה שלמה, כי "רק המדע רב האונים הוא מסוגל להוליד תמורות וחלופות טובות בחיינו!"⁽²³⁾

ומסיים את סקירתו בהבעת תחושה, כי "להמאה הבאה עיני כל העולם נשואות בתקווה וביטחון, כי היא תאזר את המין האנושי ותחקה שאיפות נעלות על דגלה!"⁽²⁴⁾

ג. גורלו של העם היהודי בכתבי ראובן בריינין

ברוח סיסמאותיו ותפיסותיו, שעליהן הצהיר מעל דפי ירחונו "מזרח ומערב", המשיך בריינין לערוך את מאזן המאה שחלפה, ומסר את תחזיתו לקראת המאה שלאחריה גם לאחר שלא התמיד העוד בפרסום ירחונו- בסקירתו המפורטת מעל דפי השבועון החדש "הדור" שבעריכתו של דוד פרישמן.

בריינין מסביר את פשר משמתה של עריכת מאזן וחשבון הנפש מנקודת מבטו של העם היהודי, וזאת שעה "שכל העמים מחשבים עתה, בסוף המאה, את חשבונותיהם ורושמים לזכרון בספר את כל אשר עשו והצליחו בחיים ובספרות, במדעים ובמלאכת מחשבת!"⁽²⁵⁾

נוכח מנהגן זה של אומות העולם הוא בא אפוא לערוך את מאזן ההישגים ומכלול הבעיות של עם ישראל בין העמים, כשהוא משליך את יהבו בעיקר על "ההשתלשלות האנושית מצד אחד והשכלתנו מצד שני", ומכריז ברוב רגש, כי ערכים אלה "הן הנה תקוותנו וישועתנו בשבתנו בקרב הגויים- והן תהיינה מעוזנו בארץ אבותינו!"⁽²⁶⁾

כן סבור בריינין הציוני, כי "המאה הזאת היא גם ששיננה לנו משנה ברורה ומפורשה: יש תחיה לעם, יש תחיה לרוח!"⁽²⁷⁾ שלא כבימי ראשיתה של מאה זו, בעידן האמנציפציה האזרחית, הרי עתה, לקראת סיומה, כבר "הננו שומעים את קולנו הפנימי, קולנו הלאומי". לעומת דגש היתר שהושם על ההיבטים הכלל-אנושיים בראשיתה של המאה החולפת, הרי עתה, עם סיומה, "אנו מרגישים את הצורך באמנות עברית, לאומית- צורך שלא ידעו ושלא חלמו אבותינו.. עתה למדנו להביט על ספרותנו העברית כעל ספרות שיש לה תכלית בפני עצמה, ולא עוד שבסוף המאה השוקעת במצולת הדורות נתגברה בקרבנו האהבה אל ארצנו ואל שפתנו העברית!"⁽²⁸⁾

ברוח התחזית האופטימית שלו בדבר עתידה של האנושות, ובכלל זה של עם ישראל, תוך הרמוניזציה מוצהרת ומאוצלת לעתים, בריינין צופה את עתידו של העם היהודי אשר עוד נכוננו לו בעידן החדש של המאה העשרים משימות **"לפשר ולהשלים... בין העבר והעתיד, בין האהבה הלאומית והאנושית... בין האדם הישן ובין האדם העליון הבא אחריו"**.⁽²⁹⁾

בנצחונה של הרוח על חומריות המדעים שיתרחש במאה העשרים, רואה בריינין ביטוי לנצחונה של היהדות במהותה. הוא אף מוצא אפשרות של שיתוף פורה בינה ובין שיטתו המדעית של דרווין (תורת ההזדווגות הטבעית) ותפיסתו הרוחנית של פרידריך ניטשה (תורת השתלמות הטיפוס האנושי), שיטות שיהיו להן, להערכתו, מהלכים במאה העשרים.⁽³⁰⁾ הוא אף קובע בוודאות את דבר יישומן הטבעי במלחמת הקיום של עם ישראל בין אומות העולם, שכן **"התורות האלה יכולות להועיל לנו, להרים על-ידן את כחות-חינו ולהיעזר בהן בהשתלמותנו הלאומית"**.⁽³¹⁾

ולא עוד אלא בכלל חזונו המרנין לקראת העתיד בריינין אף מוצא קרבה בין אידיאל השלום: **"שהוא עתה חלום האנושות התרבותית... ויתפשט במאה העשרים"**, לבין רעיון השלום הנצחי מיסודו של עם ישראל, שהוא **"ברוח נביאנו וחזונו"**. הוא צופה, כי **"האידיאל של האנושות התרבותית במאה העשרים יהיה..לפשר ולפתור בדרך שלום את השאלות המדיניות וסכסוכי העמים"**.⁽³²⁾

ביחד עם חזונו השופע ביטחון ואמונה בהתקדמותה של האנושות, ובכלל זה תחיתו הלאומית והרוחנית של עם ישראל, אים בריינין מתעלם מן הגילויים המשבריים במחשבה היהודית בת הזמן, שכן נהירים לו היטב, מן הסתם, כעורך "מזרח ומערב", גם הגיגיו והרהוריו של מ"י ברדיצ'בסקי ועמיתיו.⁽³³⁾

אכן לקראת סיומה של אותה תחזית רבת-מלל, השופעת אמונה וביטחון, הוא מייחד את דבריו גם לחזיון המתח שבין ההימשכות אל העבר המסורתי מחד לבין החתירה לעתיד המצוי בסיומן התחדשותו של העם היהודי ותרבותו מאידך.⁽³⁴⁾

בריינין אינו מתעלם כלל מן העובדה כי **"שתי השאיפות האלה מתגלות בנו כיום בכוח יותר עצום מבקרב כל עם ולשון, והן עושות קרעים עמוקים בנפשנו ובחינו"**, אך הוא

מדלג מיד על פני מציאות משברית מרומזת זו, המשורטטת על ידו במינוח בנוסח ברדיצ'בסקי, ומפרשה לטובה, כדרכו, כשהוא צופה על דרך ההרמוניזציה הפשטנית, כי "אותם הניגודים יעשו אותנו לעם כביר, לעם זקן-נער בעל קולטורא עתיקה וחדשה גם יחד".⁽³⁵⁾

ז.ההתבוננות הקודרת של שמעון ברנפלד

לעומת המאזן המעודד והשופע תקוות שערך ראובן בריינין בהציגו את הישגי המאה התשע-עשרה ואת התחזית המרנינה של הצפוי לאנושות ולעם היהודי בכללה במאה העשרים, הנה עבר ועתיד אלה מוצגים על-ידי שמעון ברנפלד, ההיסטוריון והפובליציסטן הפעיל באותם ימים, בצבעים קודרים.⁽³⁶⁾ שלא כבריינין אשר ראה בסקירת סיכום כזו, המושתת על התמורות הכרונולוגיות, מהלך מהותי על-פי הנוהג שבעולם הנאור בן הזמן, הרי ברנפלד, בסקירתו הכללית "שנות דור ודור" שערך באותה שנה, ראה בכך עניין שבמוסכמות בלבד, וטען בספקנות:

"הן אנו יודעים כי חשבון תקופות כאלה הוא רק עניין שבדו להם בני אדם מלבם, שהרי באמת אין רושם ניכר בהתפתחות הקולטורה על-ידי סיום מאת השנים החולפות והתחלת המאה האחרת. חשבון כזה הוא הסכמי ודבר אין לו עם הליכות החיים".⁽³⁷⁾

לעומת תיאורי ההישגים המרשימים וגילויי הקדמה והציוויליזציה באירופה, הרווחים בדרך כלל בסקירות הסיכום שבזמנו, הבחין עתה ברנפלד לשיטתו ב"סימני זקנה שקפצה על הקולטורה האירופית, אותות החולשה והרפיון, סימני הדיקדנס". תוך הבעת אכזבה קבע, כי אשר להשתלמות האדם במוסר ודעות, המאה החולפת: "לא הביעה למין האנושי את אשר קווה לה.. שקיעת הנפש האנושית בטבע הבהמי".⁽³⁸⁾

אמנם ברנפלד לא התעלם מן ההתפתחות המרשימה בכל ענפי המדע, ובעיקר בשימושיים שבהם, שהביאו תועלת למין האנושי, אך עם זאת טען, כי לעומת המגמה העיונית לשמה אשר אפיינה לפניו את ההתמסרות לעיסוק המדעי, הנה עתה המניעים לכך הם לא אהבת החקירה המדעית כשלעצמה.⁽³⁹⁾

"אלא אהבת הבצע והתוחלת לעשות העושר..ימי ביכורי ההשכלה האמתית, ההשכלה האנושית המביאה לידי אהבת המין האנושי בלי הבדל בין עם לעם ובין דת לדת".⁽⁴⁰⁾

נוכח אכזבות ונסיגות כגון אלה נצטיירו בפניו ימי העידן של המהפכה הצרפתית והשלכותיהם כתקופה אידיאלית שחלפה לה מן העולם. הלא אלה היו, להערכתו. יחד עם ציון שבחי המהפכה הצרפתית רואה ברנפלד מחדל ללא תקנה בטיפוח רעיון הדמוקרטיה, רעיון שמחוללו היה ההוגה הצרפתי רוסו. יישומו של רעיון זה מוכיח, להערכתו, כי התעצמותה נושאת למעשה בחובה סכנה של "עבדות נצחית".⁽⁴¹⁾

לעומת ניסיון מכזיב וכושל זה ברנפלד מעלה על נס את משנתו של פרידריך ניטשה, וזאת בזכות התנגדותו ל"שלטון המרובים". הוגה זה, המקובל עליו בשל כך, הוכיח בעליל, כי שלטון הרבים ממעט את "דמות הקולטורה". לגרסתו, ניטשה הוא שחזה מראש, כי "ההמון הגס והנבער אשר ישתתף במידה מרובה בהנהגה המדינית, יטביע את חותם השקפתו המשובשת ומנהגיו הגסים והנבערים על פני הקולטורה כולה".⁽⁴²⁾

בזכות הביקורת הנוקבת על שלטון ההמון במחזותיו, זוכה אף הנריק איבסן לשבחי ברנפלד, וזאת בעיקר הודות למחזהו "אויב העם", זבו הוא הוכיח בעליל את ה"הפסד הגדול והעצום שגרמה השיטה הדמוקרטית". כללו של דבר, אמנם ברנפלד מוצא הפרזת-מה בהשקפותיהם של ניטשה ואיבסן.⁽⁴³⁾

הם בביקורתם הקיצונית התעלמו מן היתרונות שבשיטה הדמוקרטית, אך "בעיקר הדברים הדין עמהם". שכן, באותן ארצות המערב שבהן גברה שיטה זו, הרי: ענייני המדינה מתנהגים בכבדות, הקלקלה רבתה מאד והפרויץ מרובה על העומד, ובאמת כבר נקעה נפש העם מהסדרים המדיניים האלה, כי תתגבר מחדש השפעת המועטים.. כי תתגבר מחדש השפעת המחשבה והרעיון, והקולטורה תצא מתחת יד האפוטרופסות של המרובים".⁽⁴⁴⁾

הנה כי כן, ברנפלד, אשר תקף באותן שנים מעל דפי "השילוח" את ברדיצ'בסקי ובני חוגו בשל נהייתם החקיינית אחר משנתם של ניטשה ושופנהאואר, מתקרב אליהם לכאורה בסקירתו זו, אם כי גישתם אינה עולה כלל בקנה אחד.

יצוין, כי כבר באותו פולמוס שניטש מעל דפי "השילוח" בסוגיה זו הכריז ברנפלד ברתחת הוויכוח: "ניטשה בכלי ראשון הוא דבר חשוב גם אם לא נודה לו, אבל אם יקום ניטשה עברי אוריגינאלי.. אז אשתחוה לפניו ביראת הכבוד".⁽⁴⁵⁾

עריכת המאזן של הישגי המאה ועיוותיה משמשת לברנפלד גם שעת כושר להטיח דברים בוטים כלפי המגמות של הדקדנס שהסתמנו בספרות עמי אירופה. יש בכך המשך של קו עקבי המסתמן בכתיבתו באותן שנים, הרצופה דברי ביקורת כלפי גילוייו בספרות העברית בת הזמן.⁽⁴⁶⁾

ולא רק בשדה הספרות הדברים אמורים, הוא מצר עתה על כך, כי "הדיקדנס נראתה כעת ברוב עמי אירופה ואמריקה, הדיקדנס נראית כעת בכל מחוזות החיים. השאלה היא רק, אם נשאר עוד הכוח המוסרי בעמי אירופה להתנער משינת המורפיום, להשליך את אליליהם, אשר יצרו להם בשנות המאה הי"ט".⁽⁴⁷⁾

ברוח המאזן השלילי שערך ברנפלד לגבי המציאות הרוחנית והמדינית במערב-אירופה במהלך המאה התשע-עשרה החולפת, הוא מתבונן גם במעמדו של העם היהודי במשך תקופה זו. להערכתו, לקתה היהדות אף היא תוך כדי השתלבותה ב"הקולטורה הכללית": ב"ליקוי מאורות והבנקרוט הנורא הרובץ לפתחה, האצילות המדעית וההנהגה מסורה בידי המעטים".⁽⁴⁸⁾

ואילו עתה, בהשפעתם של הלכי הרוח הכלליים שפקדו את מערב-אירופה, נשתנו פני הדברים ונשתלטה "היהדות ההמונית" אף בקהילות ישראל. רוח דמוקרטית קיצונית זו היא שהחריבה את היהדות וגרמה להשפלת כבוד התורה, טוען ברנפלד.⁽⁴⁹⁾ ובעניו: "הלימוד העיוני והשפעת תלמידי חכמים שבדור הם שני עמודי היהדות".⁽⁵⁰⁾

מתוך אותה עמדה אליטיסטית צרה הוא משקיף גם על מהותה של התנועה הציונית בת-הזמן ומזהיר: "שלא תהא תחיית העם ההמון, שלא תתגבר השפעת 'המרובים' בתנועה

הזאת..נשמה על התנועה הלאומית שהחלה בתקופתנו, בסיום שנות המאה הי"ט".⁽⁵¹⁾

ה.חילופי המאות מן התצפית העיתונאית

אף נחום סוקולוב, עורך העיתון היומי "הצפירה" בוורשה באותם ימים, היה מודע לנקודת המפנה שנסתמנה עם חילופי התקופות והקדיש את מאמרו הראשי, "על מפתן המאה", לתמורות שהתרחשו עתה מבחינת המדיניות העולמית.

לעומת המאבק בין צרפת לאנגליה שניטש בראשית המאה התשע-עשרה בעידן נפוליאון, הוא מבציע על המתיחות הקיימת עתה, בראשית המאה העשרים, בין אנגליה לגרמניה, על רקע מלחמת הבורים שפרצה עתה בדרום-אפריקה.⁽⁵²⁾ עם זאת, מעיקרו ראה סוקולוב את הכניסה למאה העשרים כחזיון מעודד במצעד התקדמותה של האנושות, והעלה על נס, ברוח של גאווה וסיפוק, את תהליך ההתקדמות התעשייתית והטכנולוגית בציינו: **"אוצר נצחונות על שדה כשרון המעשה מוביל עמו האדם אל התקופה החדשה. בן האדם מלא רוח גבורה, אינדוסטרית' ונאזר עוז לתגר מלחמה עם הטבע!"**⁽⁵³⁾

נוכח גילויי הקדמה סוקולוב מצביע גם על המתיחות החברתית והמעמדית שייחדה את המאה החולפת, שבה האדם: **"יודע להתייבב מהרה קל במערכה ובמשטר, להתלכד ולהתנגש איש ברעהו ולעזור לכל הנכשלים והנחשלים במלחמת העבודה בכל פינות הטבע ובכל מקצועות הבריאה והיצירה"**⁽⁵⁴⁾.

הוא אמנם משתאה נוכח העלאתה של רמת החיים של המין האנושי, בציינו בלשונו העמוסה והנמלצת: **"אין קצה לתענוגות בני אדם ולחמודות התבל, אך מי ייתן כוח לאדם לבלום את חשק נפשו ואת תאוות רוחו, או לשים להם פלס!"**⁽⁵⁵⁾

אמנם אין סוקולוב מתעלם מכך שהתקדמות מפליגה ומרשימה זו לא הייתה מלווה בתיקון הרמה המוסרית של החברה המודרנית, אך הוא חוזה את דרכה של האנושות במאה העשרים ברוח של סיפוק והתעודדות. הוא מטיף עם זאת לקירוב לבבות ולכיבוד הדדי בין הבריות וביחסים בין העמים ומביע את תקוותו: **"ואולם בכל זאת פני העמים קדמה, לאורה, למשפט וצדק.. אז תרף שנאת לאם, ומשפל מצבו יתקומם הדל וחלים יגבר!"**⁽⁵⁶⁾

הלך רוח של תוגה מייחד לעומת זאת את דברי ישראל בן טף שפירא, במכתבו מברלין שנתפרסם ב-1900 בשבועון "המגיד"⁽⁵⁷⁾. בנימת אכזבה הוא מציין: **"קץ המאה הי"ט בא,**

אך טרם בא הקץ לכל המעשים הזרים, אשר האנטיסמיטים עושים להגדיל את השנאה לעמנו ולהצית בנו חמת העם הפרוע לשמצה".⁽⁵⁸⁾

הכותה מרתיע על גילויי האנטישמיות המאורגנת, שהוא חש בה בימי שבתו בברלין, ומצביע על ההסתה שבכתב שמצאה לה ביטוי בחוברת בלשון הגרמנית, "דין וחשבון קטן לקץ המאה", שהופצה ברבים "עוד טרם עמדנו על מפתן המאה שעברה".⁽⁵⁹⁾

נקודת המפנה הכרוכה בחילופי המאות שימשה גם נקודת מוצא להיגיגיו של י"ל, הוא המשורר והסופר העברי יהודה ליב ברוכוביץ, שהרבה לפרסם באותם ימים רשימות ופיליטונים מעל דפי השבועון ביידיש "דער יוד", שהופיע בקראקא מטעם הוצאת הספרים העברית "אחיאסף".⁽⁶⁰⁾ עם ראשיתה של שנת 1900 ערך י"ל מעין חשבון נפש קיומי של העם היהודי, וקבע בנימה מהורהרת: "עמנו עומד עתה בפני הכניסה למאה העשרים- כשהוא בודד כפי שהיה גם לפני מאה שנים. מספר יידידיו לא גדל. בכל אתר ואתר מסיתים נגדו".⁽⁶¹⁾

בתוך המחנה פנימה, מעריך י"ל, תנועת ההשכלה כלל לא הצליחה לממש את יעדיה הרפורמטוריים. אמנם בארצות המערב הגיעו היהודים למעמד של קדמה, השכלה וחופש, אך ללא סימן הדבקות באידיאלים הלאומיים המאפיינים תנועות התחדשות והתעוררות של עמים אחרים באירופה אלא מתוך הינתקות גמורה מן הלשון העברית ונכסיה, מעברנו וממולדתנו ההיסטורית.⁽⁶²⁾

חזיונות אלה של ניכור והתבוללות, וזאת בעיקר מצד האליטות והשכבות המשכילות, בולטים ושוקפים יותר נוכח התעוררותה של התנועה הציונית בשלהי המאה התשע-עשרה. אמנם הציונות דבקה אף היא באידיאלים של השכלה האמנציפציה, אלא שמנהגיה השכילו להימנע מאותן שגיאות שנעשו במאה החולפת, שכן תוך כדי המשך המאבק על קדמה ואמנציפציה אזרחית גם נשקוד עתה על אחדות לאומית ועצמאות לאומית, מסיים בעל רשימה זו את דבריו הנרגשים, ברוח הבמה אשר מעליה הם מתפרסמים.

ו.א"ל לוינסקי- בין בדיחות העתה לחזות קשה

כבר צייר ח"נ ביאליק את דיוקנו של אלהן ליב לוינסקי לצדדיו בספדו לו במסתו "המנוח לוינסקי" ובהצביעו על כפל פנים המתגלה בפיליטונים שלו ובהליכותיו. מזה הנחמד והחביב ללב כל אחד מאתנו ומזה הנעימה, העצובה, העמוקה, שמפרפרת ונעלמת בין השיטין!".⁽⁶³⁾

אכן, כפל פנים זה מתגלה גם בשתי סקירותיו שכתב בזמנים שונים על מפתן המאה, ושנשזרו בפיליטונים שלו: מזה בדיחות דעת נינוחה ומזה דברי ביקורת נוקבים ואירוניה צולפת.⁽⁶⁴⁾

בשנת 1900, בבואו לערוך את המאזן לרגל חילופי המאות, התייחס לוינסקי לנוהג זה של עריכת מאזן, שאין לו לדעתו משמעות מהותית ומקורו אינו אלא במוסכמות בלבד: "באמת אין בין שנה לשנה ומאה ומאה לא כלום, וכל אלה רק בכדי לסבר את האוזן, לתת לבני אדם "מושג" על אודות "העת" בכדי להביא בחשבון את הרכוש שרכשו במשך עת ידועה!".⁽⁶⁵⁾

עם זאת נמשך אף לוינסקי, תוך הרהורים אלה, לסיכום של המאה החולפת, כשהוא מתווה קו מפריד בין מניין הזמנים מיסודן של אומות העולם ובין דרכו של העם היהודי הנזקק עדיין למניין של בריאת העולם לשם עריכת חשבון הנפש לתנאי קיומו. הנה אומות העולם, העורכות את מאזנן, זכו להישגים מפליגים במאה החולפת, וזאת בעיקר בתחום הקדמה והרווחה החומרית.⁽⁶⁶⁾

אכן, הוא מודה, "יש להם במה להתפאר ולהלל ולשבת את המאה שעברה, שכן להם ניתנה התבל, הם מושלים בה ונהנים ממנה...אשר כמעט שאין לנו חלק ונחלה בתבל הזאת!".⁽⁶⁷⁾

אף שלוינסקי מצהיר שהעם היהודי יערוך בבוא הזמן את המאזן שלו לרגל מפנה המאה לפי מניינו שלו, המניין לבריאת העולם, הנה למעשה הוא משרטט כבר עתה את הישגיו והפסדיו במאה החולפת לפי מניין של אומות העולם. הוא מודה שגם העם היהודי רשאי לזקוף לזכותו הישגים שאליהם הוא הגיע בכמה מארצות אירופה, כגון זכויות האדם, רכישת השכלה ונכסים נוספים, כגון "עיתונים עבריים, ספרותנו החדשה".⁽⁶⁸⁾

לוינסקי מסכים: "אמנם אין לכחד, כי היו ימים טובים לעמנו במשך שנות המאה ההיא-
שהן בבחינת "הפסדים" בלתי-הפיכים לתנאי קיומו של העם".⁽⁷⁰⁾

כמנהיג העידן של ראשית התנועה הציונית הוא מביע את תקוותו, כי עד עריכת המאזן שלעתיד לבוא, לפי הלוח העברי, עוד נכוננו לנו הישגים נוספים בתחום קיומו הלאומי. ובפעם השנייה בא לוינסקי לתהות על המשתמע מן החיזיון של חילופי המאות בפיליטון של "מחשבות ומעשים" משנת 1901. בהרהוריו הוא כורך עתה את תחילתה של המאה עם התרחשויות במדיניות העולם וענייני דיומא בחיי החברה היהודית.⁽⁷¹⁾

בנימה אירונית מרירה הוא מצביע על האכזבות שפקדו את אירופה מאז המהפכה הצרפתית בשלהי המאה הי"ח והתקוות שעוררה בשעתה. מתוך תצפית קודרת מתוודה בעל הפיליטון בפני קהל קוראיו: "הן נולדתי בתקופת הזהב של המאה החולפת, גדלתי אמנם ובאתי באנשים וראייתיה רחוקה מן השלימות הנרצה: בקיצור, ראייתה... זקנה וחלושה, הולכת למות, משרכת רגליה, בלא כח, כמעט צולעת על ירכה...בקיצור, ראייתה בוולותה".⁽⁷²⁾

נוכח מלחמת הבורים בדרום-אפריקה ומלחמת סין ואנגליה, אירועים המתרחשים במפתיע עם תחילת המאה העשרים, מהרהר לוינסקי במרי שיחו: "הוי כמה הטרגיקא יש בסוף כזה להמאה הי"ט ולכל ההיסטוריא! ומבלי משים תחשוב: אם המאה שהתחילה בהמהפכה ולסיים במלחמת הסינים, מאה שהתחילה במלחמת הסינים- במה היא תוכל להסתיים ק"י".⁽⁷³⁾

חזות קודרת יש לו ביחס לבאות. בהרהוריו על סיכויי מלחמה ושלום לעתיד לבוא הוא אומר בתסכול: "אם נשפוט על פי ההתחלה קשה לקוות, שבסוף המאה החדשה יסתיים בשלום. כנראה גזירה היא שנגזרה מששת ימי בראשית על ה"מאות" שילולדו ויתמו במלחמה. כל תקופה ותקופה, כל מאה ומאה יש לה מלחמה".⁽⁷⁴⁾

בהלך רוח מפוכח מפליג לוינסקי לגולל בפנינו את החיזיון, שבו "החרב והזהב מתחרים זה בזה", במאבק הניטש בין "הכוחות הראשיים הפועלים בדברי ימי העמים" על השליטה באוצרות הטבע. בשל כך עמי התבל מסוכסכים זה עם זה, שכן: "עוד ישנן עפרות זהב, מכרי נחושת וברזל ופתמי-אבן ואבני שוהם".⁽⁷⁵⁾

כחוקרי של הז'אנר הפיליטוניסטי שהוא אמון עליו היטב מבטא לוינסקי את חזותו הקשה על דרך הפרפראזה המשחקית, המבודחת כביכול, כשהוא חוזה בספקנות יתרה את הסיכויים הקלושים של פירוק הנשק בקרב עמי העולם: "קרוב הדבר יותר, שיכתתו העמים את אתיהם לחרבות ומזמרותיהם לחניתות. כי לחרבות וחניתות עוד יש כר נרחב, רבה עליהם הדרישה".⁽⁷⁶⁾

ביטוי מהורהר ונוקב עם חילופי הזמנים הללו, על מפתן המאה העשרים, נתן באותם ימים ביאליק הצעיר מעל דפי השבועון "דער יוד", בשירו בידיש "נאך איין יאהר-הונדערט" (עוד מאה אחת). מתוך שיר נכאים זה עולה ובוקע קולו הנוגה של המשורר המקונן על מר גורלו הקיומי של העם היהודי בדרכו ההיסטורית עד הלום.⁽⁷⁷⁾ כשהוא עדיין מדשדש, מאה אחר מאה, בתוך המציאות העכורה של איבה שמסביבו בקרב אומות העולם ונקלע בין יאוש לבין תקווה, תוך הרהור: "ושמא עיניו כולם לשווא--- בדרך הקוצים שלו?".

המסקנות:

1. הסקירות המסכמות הצטיינו בדרך כלל במגמתן המעודדת, כשהן מרימות על נס את ההישגים המרשימים המשפרים בצורה משמעותית את תנאי החיים והמביאים לידי התחדשות רעיונית נועזת.

2. רוחו של עידן שלהי המאה התשע-עשרה מרחפת על פני "ממזרח וממערב", ה"ירחון לחכמה ולספרות" בעריכתו של מבקר הספרות ראובן בריינין.

3. קולות זהירים ומאופקים יותר נוכח התמורות המדעיות והרוחניות שנתרחשו בשלהי המאה באירופה נשמעו מעל אותה במה מדברי צבי הרמן שפירא.

4. ברוח התחזית האופטימית של כמה מבקרים בדבר עתידה של האנושות, ובכלל זה של עם ישראל, תוך הרמוניזציה מוצהרת ומאוצלת לעתים, הם צופים את עתידו של העם היהודי אשר עוד נכוננו לו בעידן החדש של המאה העשרים.

5. בריינין מוצא אפשרות של שיתוף פורה בינה ובין שיטתו המדעית של דרווין (תורת ההזדווגות הטבעית) ותפיסתו הרוחנית של פרידריך ניטשה (תורת השתלמות הטיפוס האנושי), שיטות שיהיו להן, להערכתו, מהלכים במאה העשרים.

6. עריכת המאזן של הישגי המאה ועיוותיה משמשת להמבקר ברנפלד גם שעת כושר להטיח דברים בוטים כלפי המגמות של הדקדנס שהסתמנו בספרות עמי אירופה. יש בכך המשך של קו עקבי המסתמן בכתיבתו באותן שנים, הרצופה דברי ביקורת כלפי גילוייו בספרות העברית בת הזמן.

7. בהשפעתם של הלכי הרוח הכלליים שפקדו את מערב-אירופה, נשתנו פני הדברים ונשתלטה "היהדות ההמונית" אף בקהילות ישראל. רוח דמוקרטית קיצונית זו היא שהחריבה את היהדות וגרמה להשפלת כבוד התורה.

8. אמנם הציונות דבקה אף היא באידיאלים של השכלה האמנציפציה, אלא שמנהגיה השכילו להימנע מאותן שגיאות שנעשו במאה החולפת, שכן תוך כדי המשך המאבק על קדמה ואמנציפציה אזרחית גם נשקד עתה על אחדות לאומית ועצמאות לאומית.

9. ביטוי מהורהר ונוקב עם חילופי הזמנים הללו, על מפתן המאה העשרים, נתן באותם ימים ביאליק הצעיר מעל דפי השבועון "דער יוד", בשירו ביידיש "נאך איין יאהר-הונדערט" (עוד מאה אחת). מתוך שיר נכאים זה עולה ובוקע קולו הנוגה של המשורר המקונן על מר גורלו הקיומי של העם היהודי בדרכו ההיסטורית עד הלום.

שולי המחקר:

1. הולצמן, אבנר. אל הרקע שבלב. דביר (תל-אביב 1996). עמ' 43.
2. שם. עמ' 47.
3. מיכה, גדעון. העם היהודי והספרות העברית באירופה. ראובן מס (ירושלים 1980). עמ' 67.
4. שם. עמ' 73.
5. תמיר, סימון. המגמות החשות בספרות העברית באירופה. כתר (ירושלים 2005). עמ' 81.
6. שם. עמ' 92.
7. בריינין, ראובן. "ירחוננו", ממזרח וממערב. הדור 1894. עמ' 3-4.

8. שם. עמ' 9.
9. ראובן, צילה. ממזרח וממערב של בריינין. דביר (תל-אביב 1976). עמ' 57.
10. בן-יוסי (מיכה יוסף ברדיצ'בסקי) "להיות או להדול", ממזרח וממערב. כתבי ברדיצ'בסקי (מוסד ביאליק (ירושלים 1954). עמ' 121.
11. שם. עמ' 123.
12. בן-גריון, יוסף. ממזרח וממערב, הספרות והעם היהודי מצפים לשהרור. עם עובד (תל-אביב 1981). עמ' 87.
13. שם. עמ' 120.
14. ניימרק, דוד. "פרידריך ניטשה- מבוא לתורת האדם העליון". הדור 1894. עמ' 46-47.
15. שם. עמ' 81.
16. בירנבוים, נתן. "הנריק איבסן והסתכלות היהדות בעולם", ממזרח וממערב. 1899. עמ' 68-69.
17. בן-גריון, יוסף. שם. עמ' 131.
18. שפירא, צבי הרמן. "חכמים הזהירו בדבריהם", המגיד 1894. עמ' 3-5.
19. שם. עמ' 7.
20. בריינין, ראובן. לתולדות הפרופסור צבי שפירא. השילוח 1898. עמ' 181.
21. קרסל, גצל. לכסיקון הספרות העברית בדורות האחרונים. מרחביה 1965. עמ' 32.
22. סירקין, משה. על מפתן מאת העשרים. מרחביה 1901. עמ' 212-214.
23. שם. עמ' 229.
24. שם. עמ' 229-230.
25. בריינין, ראובן. על מפתן המאה העשרים. הדור 1900. עמ' 9.
26. שם. עמ' 10.
27. رشيد, علي محمد. المحرقة وتأثيرها على أهرون أبلفيد- دراسة في ثلاث قصص قصيرة. بحث منشور في مجلة كلية اللغات العدد 36 (بغداد 2017/6/1). ص 137.
28. שם. עמ' 12-13.
29. שם. עמ' 15.
30. ורסס, שמואל. גורל העם היהודי לפי כתבי הסיפורים. דביר (תל-אביב 1992). עמ' 125.

-
31. בריינין, ראובן. שם. עמ' 19.
32. בריינין, ראובן. עמנו וספרותנו. הדור 1899. עמ' 75.
33. סדן, דב. מחקרים בספרות עברית. אוניברסיטת תל-אביב 2000. עמ' 18.
34. שם. עמ' 19.
35. בריינין, ראובן. שם. עמ' 77.
36. סדן, דב. שם. עמ' 19.
37. ברנפלד, שמעון. שנות דור ודור. לוח אחיאסף לשנת 1899. עמ' 23.
38. שם. עמ' 24.
39. ורסס, שמואל. שם. עמ' 131.
40. ברנפלד, שמעון. שם. עמ' 29.
41. ורסס, שמואל. שם. עמ' 139.
42. ברנפלד, שמעון. שם. עמ' 35.
43. קרסל, גצל. שם. עמ' 77.
44. ברנפלד, שמעון. שם. עמ' 37-38.
45. שם. עמ' 42.
46. בר-יוסף, חמוטל. מגעים של דקאדנס. דביר (תל-אביב 1997). עמ' 145.
47. ברנפלד, שמעון. שם. עמ' 44.
48. שם. עמ' 46.
49. בר-יוסף, חמוטל. שם. עמ' 151.
50. ברנפלד, שמעון. שם. עמ' 49.
51. שם. עמ' 50.
52. בר-יוסף, חמוטל. שם. עמ' 166.
53. סוקולוב, נחום. דברי הימים: על מפתן המאה. הצפירה 1900. עמ' 1.
54. שם. עמ' 2.
55. שם. עמ' 2.
56. שם. עמ' 3.
57. קרסל, גצל. שם. עמ' 167.

58. שפירא, ישראל. זה לעומת זה. המגיד 1900. עמ' 40.
59. סדן, דב. שם. עמ' 22.
60. שם. עמ' 23.
61. ליב ברוכוביץ, יהודה. דאס 19 יאהרהונדערט. דער יוד 1900. עמ' 1.
62. צמואל, יהודה. המבקרים מדברים על גורלנו. עם עובד (תל-אביב 1987). עמ' 143.
63. ביאליק, חיים נחמן. המנוח לוינסקי. השילוח 1911. עמ' 562.
64. צמואל, יהודה. שם. עמ' 162.
65. לוינסקי, אלחנן ליב. מעט פלוסופיא של לוח. לוח אחיאסף לשנת 1901. עמ' 321.
66. סדן, דב. שם. עמ' 24.
67. לוינסקי, אלחנן ליב. שם. עמ' 322-323.
68. צמואל, יהודה. שם. עמ' 171.
69. לוינסקי, אלחנן ליב. שם. עמ' 326.
70. שם. עמ' 327.
71. סדן, דב. שם. עמ' 24.
72. לוינסקי, אלחנן ליב. מחשבות ומעשים. השילוח 1901. עמ' 184.
73. שם. עמ' 185.
74. שם. עמ' 186.
75. שם. עמ' 189.
76. שם. עמ' 190.
77. אבנרי, שמואל. שיר סוף המאה של ביאליק. הארץ 10 בספטמבר 1999. עמ' ד 8.

המקורות:

- I. رشيد, علي محمد. المحرقة وتأثيرها على أهرن أبلقيد- دراسة في ثلاث قصص قصيرة. بحث منشور في مجلة كلية اللغات العدد 36 (بغداد 2017/6/1).
- II. אבנרי, שמואל. שיר סוף המאה של ביאליק. הארץ 10 בספטמבר 1999.
- III. ביאליק, חיים נחמן. המנוח לוינסקי. השילוח 1911.
- IV. בירנבוים, נתן. "הנריק איבסן והסתכלות היהדות בעולם", ממזרח וממערב. 1899.

- V. בן-גוריון, יוסף. ממזרח וממערב, הספרות והעם היהודי מצפים לשחרור. עם עובד (תל-אביב 1981).
- VI. בן-יוסי (מיכה יוסף ברדיצ'בסקי) "להיות או לחדול", ממזרח וממערב. כתבי ברדיצ'בסקי (מוסד ביאליק (ירושלים 1954).
- VII. בריינין, ראובן. "ירחוננו", ממזרח וממערב. הדור 1894.
- VIII. לתולדות הפרופסור צבי שפירא. השילוח 1898.
- IX. על מפתן המאה העשרים. הדור 1900.
- X. עמנו וספרותנו. הדור 1899.
- XI. בר-יוסף, חמוטל. מגעים של דקאדנס. דביר (תל-אביב 1997).
- XII. ברנפלד, שמעון. שנות דור ודור. לוח אחיאסף לשנת 1899.
- XIII. הולצמן, אבנר. אל הרקע שבלב. דביר (תל-אביב 1996).
- XIV. ורסס, שמואל. גורל העם היהודי לפי כתבי הסיפורים. דביר (תל-אביב 1992).
- XV. לוינסקי, אלחנן ליב. מחשבות ומעשים. השילוח 1901.
- XVI. לוינסקי, אלחנן ליב. מעט פלוסופיא של לוח. לוח אחיאסף לשנת 1901.
- XVII. ליב ברוכוביץ, יהודה. דאס 19 יאהרהונדערט. דער יוד 1900.
- XVIII. מיכה, גדעון. העם היהודי והספרות העברית באירופה. ראובן מס (ירושלים 1980).
- XIX. ניימרק, דוד. "פרידריך ניטשה- מבוא לתורת האדם העליון". הדור 1894.
- XX. סדן, דב. מחקרים בספרות עברית. אוניברסיטת תל-אביב 2000.
- XXI. סוקולוב, נחום. דברי הימים: על מפתן המאה. הצפירה 1900.
- XXII. סירקין, משה. על מפתן מאת העשרים. מרחביה 1901.
- XXIII. צמואל, יהודה. המבקרים מדברים על גורלנו. עם עובד (תל-אביב 1987).
- XXIV. קרסל, גצל. לכסיקון הספרות העברית בדורות האחרונים. מרחביה 1965.
- XXV. ראובן, צילה. ממזרח וממערב של בריינין. דביר (תל-אביב 1976).
- XXVI. שפירא, ישראל. זה לעומת זה. המגיד 1900.
- XXVII. שפירא, צבי הרמן. "חכמים הזהרו בדבריכם", המגיד 1894.
- XXVIII. תמיר, סימון. המגמות החשות בספרות העברית באירופה. כתר (ירושלים 2005)

رؤية الادباء والنقاد العبريين لمستقبل اليهود وفق كتاباتهم في نهاية القرن التاسع عشر وبداية
القرن العشرين

ا. م. د جاسم رشيد حلو

جامعة بغداد / كلية اللغات / قسم اللغة العبرية

خلاصة البحث

لا يخفى على الجميع ما للادباء اليهود من دور كبير في منظومة الحركة الصهيونية. فقد اعتمدت تلك الحركة على الادباء والكتاب في تنفيذ برامجها وخصوصا تلك التي تعنى بأيجاد (وطن قومي) لليهود. فقد تغنى معظم الأدباء اليهود بفلسطين رغم انهم لم يولدوا فيها. على هذا الأساس فقد تابعنا عن كتب كتابات الادباء والنقاد وآخرين بنهاية القرن التاسع عشر وبداية القرن العشرين، ووجدنا ان تلك الكتابات تركز على سؤال مشترك واحد: ما مصير الشعب اليهودي؟

لقد رافقت أغلب تلك الكتابات مشروع ثيودور هرتزل بأنشاء دولة يهودية في فلسطين، لذلك بدأ هؤلاء الأدباء والنقاد بتكثيف جهودهم بموضوع أهمية قيام تلك الدولة ورسموا صورة سلبية لظاهرة الأندماج في المجتمعات الاوربية وأقترحوا الحلول لتترك تلك الظاهرة واوصوا بالألتحاق بالركب الصهيوني ومشروعه المستقبلي.

الكلمات المفتاحية: مستقبل اليهود، ادباء، نقاد، الحركة الصهيونية.

نبذة عن الناشر

د. جاسم رشيد حلو، أستاذ مساعد في كلية اللغات- جامعة بغداد- قسم اللغة العبرية، حاصل على شهادة الدكتوراه من جامعة بغداد ولديه الكثير من البحوث في الأدب العبري الحديث ونشاطات كثيرة بهذا المجال.

הביוגרפיה של החוקר

ג'אסם רשיד חלו: פרופסור עוזר בפקולטת השפות- אוניברסיטת בגדאד- מחלקת השפה העברית. זוכה תואר שלישי מאוניברסיטת בגדאד. יש לו הרבה מחקרים בספרות העברית החדשה ופעילויות רבות בתחום הזה.

Email: Jasimr.Hulu@gmail.com